

Η αποβολή των άτονων /i, u/ στη διάλεκτο του Αγρινίου

ΞΑΝΘΗ ΚΑΤΣΑΝΤΑ

Εκπαιδευτικός (Φιλολόγος-Νομικός)

1.Εισαγωγή

Η γλώσσα συνήθως απαρτίζεται από διάφορες ποικιλίες. Οι πιο προφανείς από αυτές είναι οι γεωγραφικά προσδιορισμένες και μάλιστα όταν εμφανίζουν φωνολογικές διαφοροποιήσεις. Ο όρος *διάλεκτος* χρησιμοποιείται για αυτό ακριβώς το είδος ποικιλίας, ενώ σε πολλές γλώσσες υπάρχουν και ειδικοί όροι για υποδιαίρεσεις των διαλέκτων. Στην παράδοση της ελληνικής διαλεκτολογίας δίνεται μεγάλη έμφαση στην ιεράρχηση των διαφόρων γεωγραφικών ποικιλιών. Έχει δε επικρατήσει η διάκριση μεταξύ διαλέκτων να γίνεται βάσει της γλωσσικής τους απόστασης από την κοινή νέα ελληνική (Κοντός 2007: 398-389).

Ο Χατζηδάκης πρότεινε τη διαίρεση σε βόρειες και νότιες διαλέκτους με βάση τα γλωσσολογικά φαινόμενα της ανύψωσης των άτονων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα και της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ (Συμεωνίδη 1977: 63). Μια άλλη άποψη διατύπωσε ο Κοντοσόπουλος, ο οποίος αποπειράθηκε μια ταξινόμηση βασισμένη σε δυο παραλλαγές της λέξης «τι» και «είντα» (ή ίντα), καθώς η λέξη «τι» /ti/ χρησιμοποιείται στην ηπειρωτική Ελλάδα ενώ η λέξη /inda/ «είντα» στη νησιωτική χώρα. Δημιούργησε έτσι ένα χάρτη της χώρας με βάση δυο κυρίως χαρακτηριστικά: τη χρήση της λέξης «τι» και «ίντα» και των γλωσσικών φαινομένων της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ και της ανύψωσης των άτονων /e/ και /o/ (Tudgill 2003: 49-50). Ο Newton (1972: 14-15) από τη πλευρά του ταξινόμησε τις νεοελληνικές διαλέκτους σε πέντε μεγάλες ομάδες: την Πελοποννησιακή-Ιονική, την Βορειοελλαδική, την Παλαιά Αθηναϊκή, την Κρητική και τη Νοτιανατολική (Χίου-Δωδεκανήσου-Κύπρου).

Με βάση τις παρατηρήσεις του Κοντοσόπουλου και του Newton ο Tudgill (2003: 53-60) χωρίζει τις ελληνικές διαλέκτους σε δεκαπέντε υποομάδες με βάση έξι διαφορετικά φωνολογικά φαινόμενα: (α) την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ και την ανύψωση των /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα, (β) την εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού /u/ σε /i/, (γ) την ουρανικοποίηση των υπερωικών συμφώνων /k, g, x, ɣ/ μπροστά από τα φωνήεντα /i, e/ και του ημιφώνου /j/ και την τροπή τους σε [tɛ, dɛ, ɛ, z] ή σε [tʃ+ dʒ, ʃ, z], (δ) τον τσιτακισμό, δηλαδή την προσθιοποίηση του [k] ως [ts] μπροστά από τα φωνήεντα [e-i-j]. Σε μερικές περιοχές αυτό αφορά και τα /x, g/ > /s, dz/ (π.χ. στην περιοχή των Κυκλάδων, στη διάλεκτο της Αίγινας, της Παλαιάς Αθήνας, των Μεγάρων), (ε) την χρήση δυο όμοιων τριβόμενων, ρινικών και προσεγγιστικών συμφώνων όπου στα κυπριακά τείνει να έχει τη μορφή απλής επιμήκυνσης, όπως π.χ. /nne/ «ναι», /mmatin/ «μάτιν» και στ) την χρήση του τελικού /n/.

Τέλος, από τους Manolessou & Beis (Rally 2006: 140) προτάθηκε η χρήση ενός συντακτικού ισόγλωσσου με βάση την μορφή του έμμεσου αντικειμένου.

Στην Αιτωλική διάλεκτο, που καλύπτει την περιοχή του ευρύτερου Αιτωλικού χώρου (το δυτικό τμήμα της επαρχίας Μεσολογγίου, Τριχωνίδας και το νότιο τμήμα της επαρχίας Βονίτσης και Ξηρομέρου), εντοπίζονται τα δυο φαινόμενα του ισόγλωσσου των άτονων φωνηέντων, δηλαδή η αποβολή των άτονων /i/ και /u/ και η ανύψωση των μέσων /e/ και /o/ στα υψηλά /i/ και /u/ (Κοντός 2007: 401), όπως φαίνεται και στα παραδείγματα: *έχει φύγει*

/eç' fij/ > [eç' fij], που μπήκα /pu' bika/ > ['rbika], το λεμόνι /tole' moni/ > [tuɫi' moni], ο Πέτρος /o' petros/ > [u' petrus].

Με τη μελέτη της Αιτωλικής διαλέκτου ασχολήθηκαν αρκετοί μελετητές σε θεωρητικό κυρίως επίπεδο, με σημαντικότερη τη διδακτορική διατριβή του Παναγιώτη Κοντού: *Η φωνολογική ανάλυση του Αιτωλικού ιδιώματος, Συμβολή στην ελληνική διαλεκτολογία*. Το γλωσσολογικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε ήταν αποτέλεσμα τόσο των παρατηρήσεων του μελετητή-ερευνητή όσο και των πληροφορητών της γλώσσας. Δεν μελετήθηκε όμως ο τρόπος με τον οποίο διαφοροποιείται η διάλεκτος με βάση το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση καθώς και το εάν και κατά πόσο οι ως άνω παράμετροι είναι δυνατόν να επηρεάσουν την εμφάνιση ή μη των διάφορων φωνολογικών φαινομένων. Επομένως κατέστη απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μια κοινωνιογλωσσική μελέτη στην οποία να καταγραφεί η ζώσα γλώσσα της διαλέκτου και η εξέλιξή της βάσει των παραπάνω παραμέτρων.

Η έρευνα εστίασε στη μελέτη μόνο της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i, u/ και τα ερωτήματα που τέθηκαν αφορούσαν δημογραφικές και ενδογλωσσικές μεταβλητές. Οι δημογραφικές μεταβλητές που ερευνήθηκαν αναφέρονται: (α) στο ρόλο του επιπέδου εκπαίδευσης στην αποβολή των άτονων /i, u/, (β) στο ρόλο του φύλου, (γ) κατά πόσο η ηλικία μπορεί να συνδέεται με την αποβολή των άτονων, (δ) ποια η σχέση εκπαίδευσης και φύλου, (ε) η σχέση εκπαίδευσης και ηλικίας και (στ) η σχέση φύλου και ηλικίας.

Επιπροσθέτως θεωρήθηκε σκόπιμο να ερευνηθεί και η επίδραση καθαρά γλωσσικών παραγόντων στο υπό εξέταση φαινόμενο. Ο ερευνητικός σχεδιασμός στηρίχτηκε κυρίως στους φωνολογικούς κανόνες της Αιτωλικής διαλέκτου. Τα φωνολογικά ερωτήματα που τέθηκαν βασίστηκαν στη μελέτη του Κοντού. Συγκεκριμένα:

α) Σημειώνεται αποβολή των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ στο άρθρο; Επιχειρήθηκε να διαπιστωθεί αν αποβάλλονται ή διατηρούνται τα άτονα /i, u/ στο οριστικό άρθρο -θηλυκού και αρσενικού γένους- ενικού και πληθυντικού αριθμού.

β) Παρατηρείται εμφάνιση τεσσάρων ή και πλέον διαδοχικών συμφώνων; Η αποβολή των άτονων /i, u/ είναι δυνατόν να προκαλέσει -εκτός των άλλων- δύσκολα προφερόμενες λέξεις με τρισυμφωνικά συμπλέγματα που δεν απλοποιούνται και δεν είναι κατανοητά από τους συνομιλητές. Κρίθηκε λοιπόν απαραίτητο να διαπιστωθεί αν στο λόγο των φυσικών ομιλητών προκύπτουν φωνολογικές λέξεις με περισσότερα από τρία διαδοχικά σύμφωνα.

γ) Ποια είναι τα πιθανά τετρασυμφωνικά ή και πλέον συμφωνικά συμπλέγματα που θα προκύψουν μετά την αποβολή των άτονων /i, u/;

2. Περιπτώσεις μη αποβολής των άτονων /i, u/

Αναφορικά με τον κανόνα αποβολής των άτονων /i/ και /u/ ο Κοντός υποστήριξε ότι αυτός είναι υποχρεωτικός και λειτουργεί πάντοτε ανεξάρτητα από το φωνολογικό είδος των παρακείμενων συμφώνων ή το μορφολογικό περιβάλλον. Φαίνεται, όμως, ο κανόνας να μην είναι καθολικός, αφού υπάρχουν περιπτώσεις μη εφαρμογής του στην Αιτωλική διάλεκτο. Οι εξαιρέσεις αυτές είναι:

1) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται σε μορφολογικές κατηγορίες, όταν αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία. Το άτονο /i/ π.χ. διατηρείται στο άρθρο στην ονομαστική (ενικός αριθμός θηλυκών, πληθυντικός αριθμός αρσενικών): *η Ελένη* [i-e'leɲi], *οι φίλοι* [i-'fili].

2) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται όπου υπάρχει κίνδυνος καταστροφής της αρχικής φωνολογικής αναπαράστασης της λέξης αν αυτά αποβάλλονταν όπως στις λέξεις: *ουρανός* [ura'nos] όπου το /i/ διατηρείται σε όλη την κλίση, *ουρά* [u'ra] και το /i/ στη λέξη *ιτιά* [i'tɕja].

3) Όταν τα άτονα /i, u/ απαντούν σε δυο διαδοχικές συλλαβές, συνήθως αποβάλλεται μόνο αυτό που βρίσκεται πλησιέστερα στην τονούμενη συλλαβή: *κνηγός* [ciɲ'ɣos], *μουμπουνίζει* [bubu'niɕi], *νηστικός* [ni'skos], *λυπημένος* [lip'menus] κ.ά.

4) Το άτονο φωνήεν δεν αποβάλλεται όταν απαντά σε δυο διαδοχικές συλλαβές -από τις οποίες η δεύτερη τονούμενη-, που αρχίζουν με το ίδιο σύμφωνο, δηλαδή όταν οι συλλαβές

εμφανίζουν το σχήμα Σ₁ΦΣ₁Φ: *μουμπούκι* [bu'buçi], *κουκούλα* [ku'kula], *λουλούδι* [lu'luði] κλπ.

5) Διατηρούνται τα άτονα /i, u/ στην περίπτωση που η αποβολή τους θα δημιουργούσε συμπλέγματα με περισσότερα από τρία σύμφωνα π.χ. : *έξυπνος* ['eksipnos], *κλειστό* [kli'sto], *έσμιζα* ['esmiksa].

6) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται, όταν τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα, που θα προέκυπταν από την αποβολή τους, δεν απλοποιούνται είτε γιατί θα καταστρέφονταν η αρχική φωνολογική λέξη (Κοντός 1988: 56) όπως στις λέξεις: *κλουβί* [klu'vi], *μπλουζάκι* [blu'zaci], *φλουρί* [flu'ri] (Newton 1972: 117), είτε γιατί απλοποιημένα θα συντελούσαν στη δημιουργία ανεπίτρεπτων δυσυμφωνικών συμπλεγμάτων, όπως τα: [ɫ], [bf], [ɣlk]: *λουρί* [lu'ri], *μπουφές* [bu'fes], *γλυκός* [ɣɫ'kos] (Κοντός 1988: 146).

7) Δεν αποβάλλονται τα άτονα /i, u/ στην περίπτωση που θα σχηματίζονταν ανεπίτρεπτα δυσυμφωνικά συμπλέγματα που θα προσομοίαζαν με συγγενικούς τύπους λέξεων στις έχουμε τονούμενα [i] και [u] όπως: *σούβλα* ['sunla], *σουβλί* [su'vli].

Η παράβαση του κανόνα της αποβολής των άτονων /i, u/ στις παραπάνω κατηγορίες δεν είναι τυχαία και οι περιορισμοί εξυπηρετούν ουσιαστικούς φωνολογικούς σκοπούς (Κοντός 1988: 50-51). Θα επέρχονταν για παράδειγμα καταστροφή της αρχικής φωνολογικής αναπαράστασης, αν στις παρακάτω λέξεις αποβάλλονταν τα άτονα /i, u/: *κουκουνάρι* [kknari] > [kknar], *πολιτική* [politi'ci] > [poltcɪ] κ.ά. Συνεπώς όπου η αποβολή του φωνήεντος θα δημιουργούσε κίνδυνο συσκότισης του τύπου, αυτό διατηρήθηκε κατά παραβίαση του κανόνα της αποβολής όπως για παράδειγμα στις λέξεις *ισχυρός* [i'sxros] και *αισχυρός* [e'sxros] όπου αν στην τελευταία εμφανιστεί ανύψωση του /e/, τότε οι δυο λέξεις ταυτίζονται φωνολογικά [i'sxros].

3. Δομή Ερευνητικής Μεθοδολογίας

3.1 Δημογραφικές μεταβλητές της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη στην πόλη του Αργινίου κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2014 (apparent time) (Sankoff 2005: 1003-1005). Η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία και οι ομιλητές συμμετείχαν με προθυμία με αποτέλεσμα να είναι θετικά διακείμενοι προς την έρευνα. Επιλέχθηκαν 48 άτομα από τα 70 συνολικά με τα ακόλουθα κριτήρια: (α) να έχουν γεννηθεί στο Αργίνιο και να κατοικούν σε αυτό και (β) οι γονείς τους να έχουν γεννηθεί και να έχουν καταγωγή είτε από την πόλη του Αργινίου είτε από κάποια άλλη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας. Εξαιρέθηκαν οι ομιλητές με ποντιακή και μικρασιατική καταγωγή.

3.2 Ηχογράφηση - Μεθοδολογικές αρχές

Η μεθοδολογία της ηχογράφησης των ομιλητών έχει άμεση σχέση με το εντοπισμένο πρόβλημα στη μεθοδολογία της κοινωνιογλωσσικής έρευνας που ο Labov (1972b: 209) ονόμασε «παράδοξο του ομιλητή (observer's paradox). Η λύση δεν είναι πάντα απλή όμως ως μέλος της κοινότητας ήμουν άμεσα αποδεκτή από τους συνομιλητές. Η συνέντευξη αποσκοπούσε αρχικά στη δημιουργία βιογραφικού προφίλ των συμμετεχόντων, τα θέματα σχετιζόνταν με τα ενδιαφέροντα των ομιλητών, την επαγγελματική τους δραστηριότητα ή με γεγονότα του παρελθόντος της πόλης που μπορούσαν να προκαλέσουν -ιδιαίτερα στους ηλικιωμένους- συναισθηματική φόρτιση (Μικρός 1999: 81-83). Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε από 30 έως και 40 λεπτά και από τη μαγνητοφώνηση αξιοποιήθηκαν κατά μέσο όρο 10 λεπτά από το μέσον της συνέντευξης. Από το απομαγνητοφωνημένο υλικό κάθε συνέντευξης επιλέχτηκε ένα σύνολο 100 φωνολογικών λέξεων για το /i/ και για το /u/ το σύνολο όσων προέκυπταν μιας και ήταν αριθμητικά μικρότερο. Αξιολογήθηκαν 7.147 φωνολογικές λέξεις και δημιουργήθηκαν δυο αρχεία για κάθε ομιλητή: ένα για την αποβολή του άτονου /i/ και αντίστοιχο για την αποβολή του άτονου /u/.

Δημογραφικές μεταβλητές της έρευνας

3.3 Ηλικία

Τα άτομα της έρευνας χωρίστηκαν σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες των 16 ατόμων η καθεμιά. Συγκεκριμένα: από 18-35 ετών, 36-56 ετών και 57-84 ετών. Ειδικά για την κωδικοποίηση της ηλικίας προτιμήθηκε μια τριμερής κλίμακα που καλύπτει σε γενικές γραμμές τον αριθμό των γενεών. Η προτίμησή της έναντι της αριθμητικής αντιπροσώπευσης των ετών του κάθε ομιλητή στηρίζεται στον Labov (1994: 60), ο οποίος αποδεικνύει ότι η θεώρηση του ομιλητή ως ποιοτικής μεταβλητής με συγκεκριμένο αριθμό διακριτών κατηγοριών μάς επιτρέπει να διερευνήσουμε καλύτερα την κοινωνιογλωσσική της επίδραση.

3.4 Φύλο

Στην έρευνα συμμετείχε ίσος αριθμός ανδρών και γυναικών (η κάθε ομάδα αποτελούνταν από 24 άτομα).

3.5 Εκπαίδευση

Έχει επισημανθεί από τον Παπαζαχαρίου (2006: 300) ότι, εξαιτίας των πολλών αλλαγών που έχουν συμβεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα για πάνω από μισό αιώνα, είναι δύσκολη η σύγκριση των επιπέδων της εκπαίδευσης διαφορετικών ηλικιακών ομάδων ειδικά της βασικής εκπαίδευσης. Ορθότερο, επομένως, κριτήριο κρίθηκε να εντοπιστεί αν η εκπαίδευση του συνομιλητή ήταν με βάση τα δεδομένα της εποχής της φοίτησης του, υποχρεωτική ή όχι. Οι ομιλητές της παρούσας έρευνας χωρίστηκαν σε δυο κατηγορίες: (α) της λυκειακής εκπαίδευσης¹ στην οποία συμμετείχαν 26 άτομα (12 γυναίκες και 14 άντρες) και (β) της μεταλυκειακής εκπαίδευσης² στην οποία συμμετείχαν 22 άτομα (12 γυναίκες και 10 άντρες).

3.6 Στατιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν

Το δείγμα χωρίστηκε σε τρεις διαφορετικές ομάδες με βάση το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση και εξετάστηκαν τα ακόλουθα ερωτήματα για τις διαφορές που ανακύπτουν μεταξύ των ατόμων: (α) λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης, (β) αντρών και γυναικών, (γ) τριών ηλικιακών ομάδων, δηλαδή 18-35, 36-46, 57-84, (δ) εκπαίδευσης και ηλικιακής ομάδας, (ε) φύλου και ηλικιακής ομάδας. Για τα δυο πρώτα ερωτήματα χρησιμοποιήθηκαν δυο t-test -(τόσο για το /i/ όσο και για το /u/)- αφού προηγήθηκαν τα Bartlett's test, δυο τεστ ένα για κάθε μεταβλητή και για τα λοιπά ερωτήματα το Anova test. Το κριτήριο Bonferroni που χρησιμοποιήθηκε είναι ένα αυστηρό κριτήριο όσον αφορά το επίπεδο σημαντικότητας που αντιμετωπίζει ικανοποιητικά το πρόβλημα της πιθανότητας εξαγωγής λάθους συμπεράσματος (Εμβαλώτης 2006: 54, 73-74).

4. Στατιστική ανάλυση κοινωνιολογικών μεταβλητών

4.1 Η αποβολή του άτονου /i/

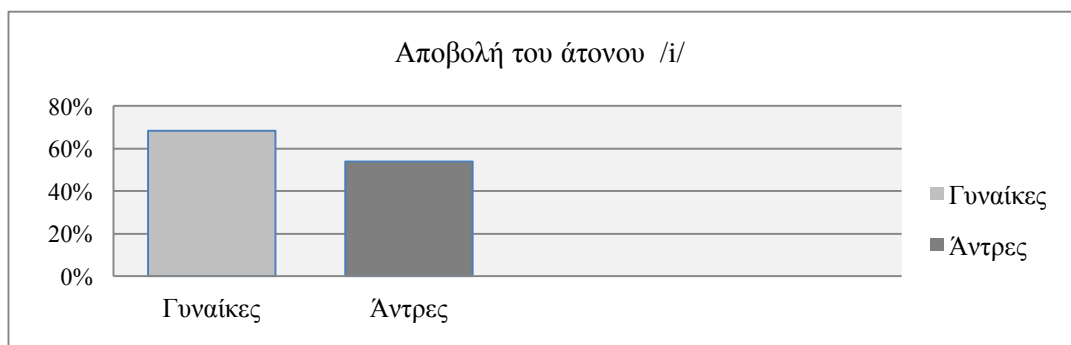
Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι, με βάση την εκπαιδευτική βαθμίδα, δηλαδή της λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης (η πρώτη ομάδα αποτελείται από 26 άτομα και η δεύτερη από 22), τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ με ποσοστό 72% σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης που το αποβάλλουν με ποσοστό 48% (στατιστικά σημαντική διαφορά³ $p=0,0004<0,05$).

¹ Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τέσσερεις αποφοίτους του Δημοτικού, πέντε του Γυμνασίου και δεκαπέντε του Λυκείου.

² Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει δυο αποφοίτους των ΙΕΚ, δυο των ΤΕΙ και δεκαοκτώ των ΑΕΙ.

³ Αν η τιμή p είναι μικρότερη του 0,05, τότε είναι στατιστικά σημαντική και μπορούν να εξαχθούν αξιόπιστα και ασφαλή συμπεράσματα για την ερμηνεία του υπό εξέταση φαινομένου.

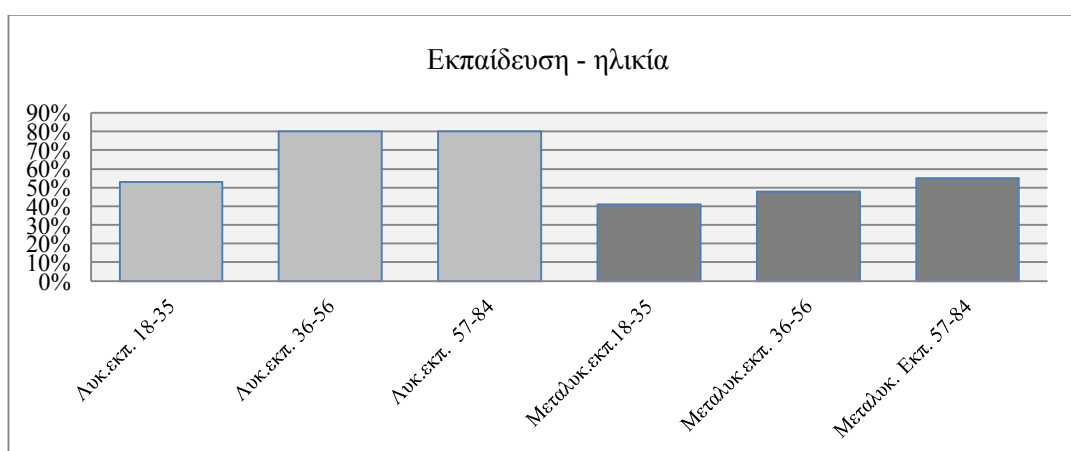
Ένα δεύτερο στοιχείο που ερευνήθηκε ήταν η ποσοστιαία διαφορά αποβολής του άτονου /i/ μεταξύ αντρών και γυναικών όπου συμμετείχε ίσος αριθμός ατόμων (24 άτομα για την κάθε ομάδα). Διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες αποβάλλουν το /i/ (68,45%) συγκριτικά περισσότερο από τους άντρες (53,78%), (στατιστικά σημαντική διαφορά $p=0,0243 < 0,05$).

Διάγραμμα 1: Αποβολή του άτονου /i/ από άντρες και γυναίκες

Μια τρίτη μεταβλητή που εξετάστηκε ήταν η διαφοροποίηση των τριών ηλικιακών ομάδων του δείγματος: 18-35, 36-56 και 57-84 ετών που καθεμία περιελάμβανε 16 άτομα. Από τη σύγκριση προέκυψε ότι τα άτομα 18-35 ετών αποβάλλουν λιγότερο το /i/ (47%) σε σχέση με τα άτομα 57-84 (69%), ($p=0,039 < 0,05$). Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους ομιλητές 36-56 (66%) και 57-84 ετών (69%).

Στο πλαίσιο της έρευνας της σχέσης εκπαίδευσης και φύλου σχηματίστηκαν τέσσερις ομάδες όπου συμμετείχαν: 12 γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης, 14 άντρες λυκειακής εκπαίδευσης, 12 γυναίκες μεταλυκειακής εκπαίδευσης και 10 άντρες της ίδιας εκπαιδευτικής βαθμίδας. Από την ανάλυση συμπεραίνεται ότι άντρες και γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ περίπου το ίδιο με ποσοστά 63% και 79% αντίστοιχα ($p=0,527 > 0,05$). Επίσης, οι γυναίκες λυκειακής (63%) και μεταλυκειακής εκπαίδευσης (43%) δεν εμφανίζουν στατιστικά σημαντική διαφορά στην αποβολή του /i/ ($p=0,228 > 0,05$) όπως και οι γυναίκες (43%) και οι άντρες μεταλυκειακής εκπαίδευσης (53%), ($p=1,000 > 0,05$). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μεγάλη διαφορά αποβολής του /i/ από τους άντρες λυκειακής εκπαίδευσης (79%) σε σχέση με τις γυναίκες (43%), ($p=0,002 < 0,05$) και τους άντρες μεταλυκειακής εκπαίδευσης (53%), ($p=0,039 < 0,05$).

Διάγραμμα 2: Σύγκριση έξι ομάδων με βάση την εκπαίδευση και την ηλικία

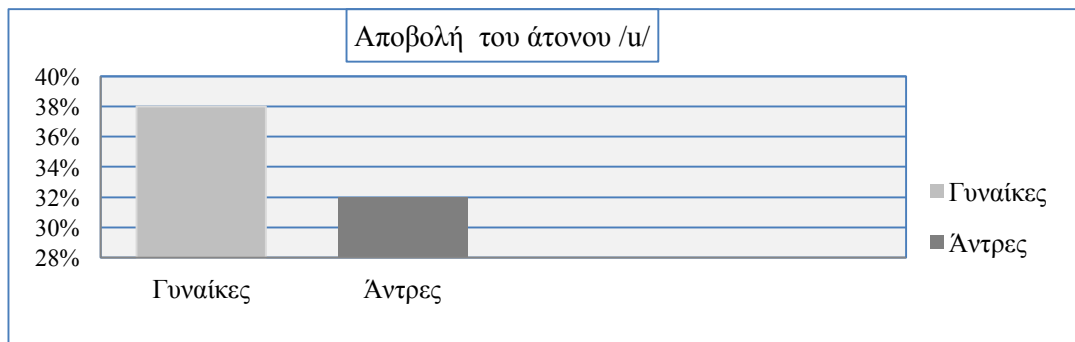
Η στατιστική ανάλυση της σχέσης εκπαίδευσης και ηλικίας -για την οποία δημιουργήθηκαν έξι ομάδες- κατέδειξε ότι δεν υπάρχει διαφορά στην αποβολή του /i/ μεταξύ των ατόμων λυκειακής εκπαίδευσης και των τριών ηλικιακών ομάδων. Περαιτέρω όμως διαπιστώνεται ότι τα άτομα 36-56 και 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ με ποσοστό 80% σε σχέση με την ομάδα 18-35 ετών μεταλυκειακής εκπαίδευσης που αποβάλλει το /i/ με ποσοστό 41% ($p=0,010<0,05$). Η ομάδα αυτή (18-35) παρουσιάζει σημαντική εξίσου στατιστική διαφορά με τους ομιλητές 57-84 που αποβάλλουν με ποσοστό 80% ($p=0,09<0,05$).

Ως προς τη σχέση φύλου και ηλικίας δημιουργήθηκαν έξι διαφορετικές ομάδες και προέκυψε ότι οι γυναίκες 18-35 ετών αποβάλλουν το /i/ σε ποσοστό 32% συγκριτικά με τους άντρες 57-84 ετών (75%), ($p=0,011<0,05$). Πρέπει εδώ να τονιστεί, ωστόσο, πως τόσο οι τρεις ηλικιακές κατηγορίες των γυναικών συγκρινόμενες μεταξύ τους όσο και οι αντίστοιχες των αντρών αποβάλλουν το άτονο /i/ περίπου το ίδιο.

4.2 Αποβολή του άτονου /u/

Για την ανάλυση των δεδομένων της αποβολής του άτονου /u/ ακολουθήθηκε η ίδια μεθοδολογία και μελετήθηκαν οι ίδιες μεταβλητές -φύλο, ηλικία, εκπαίδευση- και παρέμεινε ο ίδιος αριθμός των ατόμων σε κάθε ομάδα, όπως και στην ανάλυση της αποβολής του /u/. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης μεταξύ των δυο ομάδων διαπιστώνεται ότι τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ περισσότερο σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης με μέσους όρους 48 και 19% αντίστοιχα ($p=0,0001<0,05$).

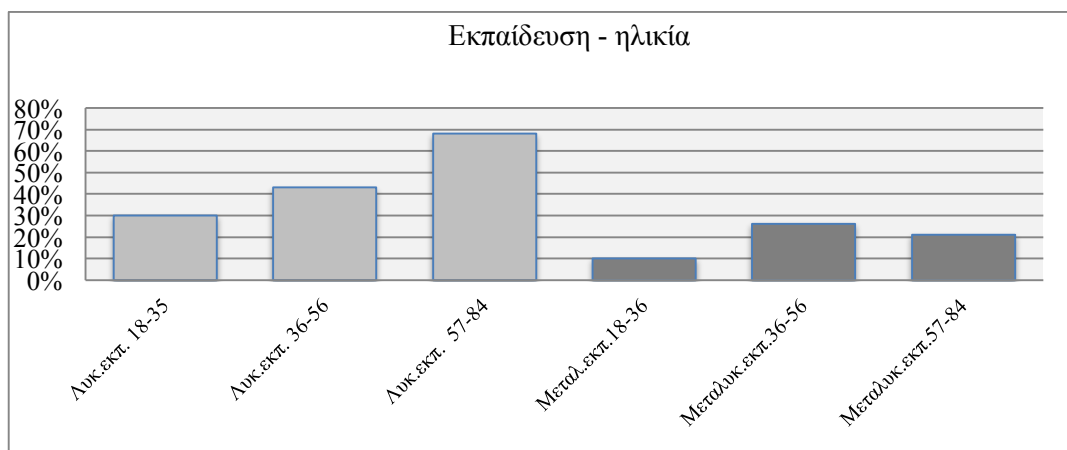
Στη μεταβλητή του φύλου αξίζει να σημειωθεί πως δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δυο ομάδων, αποβάλλουν δηλαδή το /u/ σχεδόν στον ίδιο βαθμό με ποσοστά 38% για τις γυναίκες και 32% για τους άντρες.

Διάγραμμα 3: Αποβολή του άτονου /u/ από άντρες και γυναίκες

Μεταξύ των τριών ηλικιακών ομάδων παρατηρείται: στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων 18-35 ετών (20%) και αυτών των 57-84 ετών (48%), (στατιστικά σημαντική $p=0,019<0,05$) αλλά όχι σε σχέση με τους ομιλητές 36-56. Τα άτομα των ηλικιακών 36-56 και 57-84 αποβάλλουν το /u/ περίπου το ίδιο.

Ως προς τη σχέση ομάδων εκπαίδευσης και φύλου διαπιστώθηκε ότι μεταξύ γυναικών και αντρών λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης δεν υπάρχει στατιστική διαφορά. Οι γυναίκες λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης φαίνεται να αποβάλλουν περίπου το ίδιο ($p=0,413>0,05$). Μεγάλη όμως στατιστική διαφορά παρατηρείται μεταξύ αντρών λυκειακής εκπαίδευσης (53%) τόσο με τους άντρες μεταλυκειακής (15%), ($p=0,003<0,05$) όσο και με τις γυναίκες της ίδιας εκπαιδευτικής ομάδας (22%), ($p=0,014<0,05$).

Διάγραμμα 4: Σύγκριση έξι ομάδων με βάση την εκπαίδευση και την ηλικία

Αναφορικά με τη σχέση εκπαίδευσης και ηλικίας παρατηρούνται τα ακόλουθα: η ομάδα 18-35 ετών μεταλυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλει το /u/ με ποσοστό 10% συγκριτικά με την ομάδα 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης που αποβάλλει με ποσοστό 68% (στατιστικά σημαντική $p=0,000<0,01$). Περαιτέρω συνάγεται ότι: (α) εντός της ομάδας λυκειακής εκπαίδευσης τα άτομα 18-35 αποβάλλουν το /u/ λιγότερο (30%) σε σχέση με άτομα 57-84 ετών ($p=0,020<0,05$), (β) τα άτομα 36-56 λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ περισσότερο (43%) σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης (26%), ($p=0,000<0,01$) και (γ) τα άτομα 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ κατά πολύ απ' όλες της ομάδες εκτός της ομάδας 36-56 λυκειακής εκπαίδευσης. Μεταξύ των ατόμων μεταλυκειακής εκπαίδευσης όλων των ηλικιακών ομάδων δεν παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις.

Τέλος, από τη συσχέτιση φύλου και ηλικιακής ομάδας δεν προέκυψε στατιστική σημαντική διαφορά μεταξύ των ομάδων, δηλαδή δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση φύλου και ηλικιακής ομάδας.

5. Ευρήματα - Αποτελέσματα

5.1 Κοινωνικές μεταβλητές

Τα ευρήματα που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας για την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ στην Αιτωλική διάλεκτο καταδεικνύουν ενδιαφέροντα πορίσματα. Είναι πρόδηλο ότι τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτομα /i/ και /u/ περισσότερο σε σχέση με εκείνα της μεταλυκειακής εκπαίδευσης. Αναφορικά με το φύλο, οι γυναίκες αποβάλλουν το άτονο /i/ περισσότερο από τους άντρες, αλλά δεν υπάρχει καμία διαφοροποίηση στην αποβολή του άτονου /u/. Σε σχέση με τις ηλικιακές ομάδες, οι ομιλητές 18-35 ετών εμφανίζουν να αποβάλλουν λιγότερο τα άτομα /i, u/ από τους ομιλητές 57-84 ετών. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των ομιλητών των ηλικιακών ομάδων 36-56 και 57-84 δεν υπάρχει ουσιαστική διαφοροποίηση στην αποβολή των άτονων /i, u/. Από την εξέταση της σχέσης εκπαίδευσης-φύλου, φαίνεται ότι άντρες και γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτομα /i, u/ σχεδόν το ίδιο, όπως και τα άτομα μεταλυκειακής. Παρατηρήθηκε, όμως, ότι οι άντρες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτομα /i, u/ περισσότερο από τους άντρες και τις γυναίκες μεταλυκειακής εκπαίδευσης.

Ως προς τις μεταβλητές εκπαίδευση και ηλικία, διαπιστώθηκε ότι μεταξύ όλων των ομάδων λυκειακής εκπαίδευσης δεν υπάρχει διαφορά στην αποβολή των άτονων /i, u/, με εξαίρεση την αποβολή του /u/ από τους νέους 18-35 ετών που το αποβάλλουν λιγότερο σε σχέση με τα άτομα 57-84 ετών. Αναφορικά με τους ομιλητές 36-56 ετών λυκειακής: οι τελευταίοι αποβάλλουν τα

/i, u/ περισσότερο από τους ομιλητές 18-35 μεταλυκειακής. Και εδώ, όμως, υπάρχει μια διαφοροποίηση σε σχέση με την αποβολή του /u/, καθώς οι ομιλητές 36-56 αποβάλλουν περισσότερο από την αντίστοιχη μεταλυκειακής, ενώ τα άτομα 56-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης το αποβάλλουν κατά πολύ απ' όλες τις ομάδες μεταλυκειακής εκπαίδευσης.

Η ανάλυση της σχέσης φύλου και ηλικίας έδειξε ότι οι γυναίκες 18-35 αποβάλλουν το /i/ περίπου το ίδιο σε σχέση με τους ομιλητές τους άντρες και τις γυναίκες των άλλων ηλικιακών ομάδων, αλλά όχι σε σχέση με τους άντρες 57-84 ετών. Στους άντρες δε, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια διαφοροποίηση με βάση την ηλικία. Στην αποβολή του /u/ δεν εμφανίζεται καμία διαφοροποίηση. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν να παρουσιάζεται μια σταδιακή εξέλιξη στη διάλεκτο και κατ' επέκταση να επέρχεται μια γλωσσική διακύμανση. Ιδιαίτερα όμως πρέπει να τονιστεί ότι η αποβολή του άτονου /i/ είναι πιο συχνά εμφανιζόμενο φωνολογικό φαινόμενο συγκριτικά με την αποβολή του άτονου /u/.

Και στην έρευνα του Pappas, επίσης, εντοπίζεται εξέλιξη στις γλωσσικές μεταβλητές της διαλέκτου καθώς σε αρκετούς ομιλητές 15-31 ετών παρατηρείται διαφορά μεταξύ του /li/ και /ni/ όπου είναι πιο στατιστικά πιο συχνή η φατνιακή ποικιλότητα του [li] και όχι η ουρανική [li], ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο για το /ni/ καθώς η ουρανική ποικιλότητα [ni] είναι πιο εμφανής σε σχέση με τη φατνιακή [ni] (Pappas 2008: 506-508).

5.2 Φωνολογικές μεταβλητές

Εκτός από τη στατιστική επεξεργασία των κοινωνιολογικών μεταβλητών, έγινε και φωνολογική καταγραφή η οποία δεν υποβλήθηκε σε στατιστική επεξεργασία, εξαιτίας είτε της καθολικής είτε της σποραδικής εμφάνισης των φωνολογικών δεδομένων. Ως προς την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ στο άρθρο, παρατηρείται ότι δεν μπορούν να αποβληθούν τα άτονα στην ονομαστική ενικού του θηλυκού οριστικού άρθρου και ονομαστική πληθυντικού αρσενικού και θηλυκού π.χ. *η μητέρα* [imi'tera], *οι κοπέλες* [iko'peles], *οι γνωστοί* [igno'sti]. Υπάρχει, όμως, αποβολή σε άλλους τύπους των άρθρων που εμφανίζονται τα άτονα /i, u/ όπως στα άρθρα *της* /tis/ και *τους* /tus/, ώστε να μη είναι εμφανής ο τύπος του άρθρου και ποια τα μορφολογικά στοιχεία που διατηρούνται όπως για παράδειγμα: *τ'ς είπα* /tis'ipa/ > ['tsipa], *τ'ς βρήκα* /tus'vrika/ > [ts'vrika].

Μια άλλη μεταβλητή που εξετάστηκε ήταν η δυνατότητα εμφάνισης τεσσάρων διαδοχικών συμφώνων μέσα στις φωνολογικές και όχι στις γραμματικές λέξεις. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, ότι μπορούν -μετά την αποβολή των άτονων /i, u/- να εμφανίζονται τέσσερα ή και πέντε διαδοχικά σύμφωνα (ΣΣΣΣ) στις φωνολογικές λέξεις.

Φωνολογική λέξη	Φωνητική μεταγραφή ΔΦΑ	Είδος ΣΣΣΣ
τ'ς διακοπές	tsðjako-'pes	tsðj
έχ' φτιάξ'	eç-'ftçaks	çftç
στ' Βλαχοπούλου	stvlaho-'poulou	stvl
έτσ' ξέρω	ets-'ksero	tsks
βρίσκ'ς δ'λειά	vriscsð-'la	scsðl
τ'ν ψ'χή σ'	db-'psçis	dbpsç

Πίνακας 1: Διαδοχική εμφάνιση τεσσάρων και πέντε συμφώνων (ΣΣΣΣ)

Επιπρόσθετα, εξετάστηκε η θέση με την οποία τοποθετούνται καθένα από τα παραπάνω τεμάχια των παραπάνω συμφωνικών συμπλεγμάτων στην ιεραρχία της αντηχητικότητας.

Φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις τα σύμφωνα δεν είναι διατεταγμένα με σειρά σταθερά αυξημένης αντηχητικότητας. Εμφανίζεται μια διακύμανση στη διάταξή τους όπως προκύπτει από τα παραδείγματα του πίνακα:

Φωνολογική λέξη	Συμφωνικό σύμπλεγμα	Φώνημα	Περιγραφή
[ðents'prolava]	[tspr]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/p/	άηχο κλειστό
		/r/	μονοπαλλόμενο
[eç'ftçaks]	[çftç]	/ç/	άηχο τριβόμενο
		/f/	άηχο τριβόμενο
		/t/	άηχο κλειστό
		/ç/	άηχο τριβόμενο
[stvlaxo'pulu]	[stvl]	/s/	άηχο τριβόμενο
		/t/	άηχο κλειστό
		/v/	ηχηρό τριβόμενο
		/l/	πλευρικό

Πίνακας 2: Διάταξη μη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας

Το πόρισμα αυτό δεν έχει καθολική ισχύ, καθώς φαίνεται να υπάρχουν σύμφωνα που βρίσκονται με σειρά ανιούσας αντηχητικότητας, όπως φαίνεται στα παραδείγματα του πίνακα:

[tsðjako'pes]	[tsðj]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ð/	ηχηρό τριβόμενο
		/j/	ηχηρό τριβόμενο
[ts'ɣnosis]	[tsɣn]	/t/	ηχηρό κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ɣ/	ηχηρό τριβόμενο
		/n/	ρινικό
[ts'ðromus]	[tsðr]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ð/	ηχηρό τριβόμενο
		/r/	ρινικό

Πίνακας 3: Διάταξη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας

Παρατηρήσεις:

Δεν αποβάλλονται τα άτονα /i, u/ στις περιπτώσεις εκείνες που προκύπτουν τρισυμφωνικά συμπλέγματα, είτε γιατί δεν απλοποιούνται είτε γιατί εμποδίζεται η υποκειμενική φωνολογική αναπαράσταση της λέξης, όπως για παράδειγμα: *κουράζομαι* [ku'razome], *μουριά* [mu'tja], *κοιτάω* [ci'tao], *κουλτούρα* [ku'ltura] κ.ά.

Επιβεβαιώνεται επίσης ο κανόνας της μη αποβολής του άτονου φωνήεντος /i, u/, όταν απαντάται σε διαδοχικές συλλαβές που αρχίζουν από το ίδιο σύμφωνο, δηλαδή όταν οι συλλαβές εμφανίζουν το σχήμα Σ1ΦΣ1Φ: *κουκούλι* [ku'ku'li], *κουκούτσι* [ku'kutsi], *χουχουλιάζω* [xuxu'lazo], *κουκουνάρι* [kuku'nari] κ.ά.

5.3 Συμπεράσματα

Από το επεξεργασθέν φωνολογικό υλικό προκύπτει ότι οι κανόνες της Αιτωλικής διαλέκτου περί μη αποβολής των άτονων /i, u/ ισχύουν με εξαίρεση: (α) την ερμηνεία για το άρθρο καθώς αποβάλλονται τα μορφολογικά στοιχεία που σηματοδοτούν τις διαφορές των διάφορων τύπων του άρθρου και (β) την μη δυνατότητα διαδοχικής εμφάνισης περισσότερων των τριών συμφώνων μετά την αποβολή των άτονων, αφού είναι δυνατή η ακολουθία τεσσάρων ή και πέντε συμφώνων στις φωνολογικές και όχι στις γραμματικές λέξεις. Η διαδοχή αυτή δεν είναι συχνά εμφανιζόμενο φωνολογικό φαινόμενο αλλά μπορεί να προκύψει σε ορισμένα φωνολογικά περιβάλλοντα. Τα τεμάχια των συμφωνικών συμπλεγμάτων, που προέκυψαν από τη παραπάνω ανάλυση, εξετάστηκαν και ως προς τη θέση τους στην ιεραρχία της αντηχητικότητας. Η πλειοψηφία των συμφωνικών τεμαχίων φαίνεται να μην βρίσκονται με διάταξη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας, χωρίς όμως αυτό να είναι καθολικός κανόνας. Για το λόγο αυτό απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να επιβεβαιώσει ή να αναιρέσει τα παραπάνω.

Βιβλιογραφία

- Εμβαλωτής, Α., Κατσης Α., Σιδέρης, Γ. (2006) *Στατιστική μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Ιωάννινα.
- Κοντός, Π. (1989) *Φωνολογική ανάλυση του αιτωλικού ιδιώματος: Συμβολή στη νεοελληνική διαλεκτολογία*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κοντός, Π. (2007) Το Αιτωλικό Ιδίωμα στο Παρόν και στο Μέλλον. Στο: Τομέας Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών (Επιμ.), *Γλωσσικός περίπλους. Μελέτες αφιερωμένες στη Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2008) *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Labov, W. (1972b) *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (1994) *Principles of Linguistic change. Volume 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Μικρός, Γ. (1999) *Κοινωνιογλωσσική προσέγγιση φωνολογικών προβλημάτων της Νέας Ελληνικής*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Newton, B. (1972) *The generative interpretation of dialect: A study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papazachariou, D. (2006) A quantitative study of the lateral variable (l) in the dialect of Patras. Στο: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (επιμ.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 298-313.
- Pappas, P.A. (2008) Stereotypes, Variation and Change: Understanding the Change of Coronal Sonorants in a Rural Variety of Modern Greek. *Language Variation and Change* 20: 493-526.

- Ralli, A. (2006) Syntactic and Morphosyntactic Phenomena in Modern Greek Dialects. *Journal of Greek Linguistics* 7: 121-159.
- Sankoff, G. (2005) Cross-Sectional and Longitudinal Studies, Στο: H. von Ulrich Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, & P. Trudgill (επιμ.), *Sociolinguistics: Cross-sectional and longitudinal studies. Volume 2/2*. Berlin New York: Mouton de Gruyter, 1003-1013.
- Συμεωνίδης, Χ. (1977) Παρατηρήσεις στὰ κύρια χαρακτηριστικά τῶν βόρειων νεοελληνικῶν ιδιωμάτων, *Πρακτικά Α' συμποσίου γλωσσολογίας βορειοελλαδικῶν χώρων*: Θεσσαλονίκη, 63-71.
- Trudgill, P. (2003) Modern Greek Dialects: a Preliminary Classification. *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-64.
<http://www-01.sil.org/linguistics/glossaryoflinguisticterms/WhatIsTheSonorityScale.htm>